

VÁRALJAI ANNA

Ember a tűz mellett

KACZIÁNY ÖDÖN SZEGEDI ÉVEIRŐL

A Magyar Nemzeti Galéria Adattára 160 oldalas, kiadatlan kéziratot őriz, melynek szerzője Kacziány Ödön¹. A visszaemlékezések első oldalán az író megemlíti, hogy munkáját kiadásra szánja, a kézirat kiadására azonban máig nem került sor. Memoárjának XIV. fejezete, egy húsz oldal terjedelmű szövegrész Szegeden töltött tizenhárom évével foglalkozik². Ebben leírja az árvíz utáni város társadalmi, irodalmi, színházi életét, érintve benne saját itteni működését is. Szeged művészeti életének alakulásában Kacziány Ödön működése kikerülhetetlenül fontos: a szegedi Móra Ferenc Múzeum 58 darab olajfestményét őriz³, ő festette az Evangélikus templom Krisztust ábrázoló oltárképét, segédkezett az egykor a mai Dóm helyén álló Demeter templom freskóinak elkészítésében, és az ő alkotása a szegedi Nagyállomás frissen felújított pannója is.

Kacziány 1852-ben született Marosvásárhely egyik kis házacskájában, és gyermekkorát a Bach-korszak magyar hivatalnokainak nyomorúságos sorsa határozta meg. Miként visszaemlékezéseiben megjegyzi: első képzőművészeti benyomásait „komor kolozsvári házuk bolthajtásos falain függő szigorú vallásreformátorokat és a hazai történelem eseményeit ábrázoló, néhány élettelen olaj- és könyomaton”⁴ valamint teológus nagyatyján keresztül szerzte. Az akadémikus szakmai felkészültség alapvető követelményeit, a „honi rajztanárképzőben”, majd külföldön: Münchenben, Bécsben, Párizsban és Rómában sajátította el. Szegedre 1880-ban került, ahol a helyi főreáliskola megüresedett rajztanári állását foglalta el. Ekkorra már, elsősorban mint romantikus tájképek festője, Budapesten hírnevet szerzett magának, 1879-ben készített Ősi kastély című művéhez hasonló progresszív művei miatt azonban borzongással vegyes távolságtartást váltott ki kortársaiból. Nem is festői módszere, vagy éppen dekadens témái keltek feltűnést, hanem különös világképe, sajátos vallási nézetei, újító szelleme ijesztette el a közönséget. Növelte a talányt és siettetett beskatulyázását pásztor-törtézet, égő várat megjelenítő képeinek sorozata, melyek következetesen visszatérő motívumai miatt akár programfestőnek is nevezhető.⁵ Ez az inkább szecessziós-dekadens, mintsem romantikus lelkű festő az 1879-es árvíz utáni felbolydult, rossz kedélyű, bizonytalan jövőjű városba csöppent. A katasztrófális helyzetben „a ma és holnap gondja, mint fojtogató li-

¹ Magyar Nemzeti Galéria magyar művészeti adat és ereklyetára, 3775 számú dokumentum. Kacziány Ödön emlékei és iratai 1–159 gépelt oldalon.

² A kézirat XIV. Szegeddel foglalkozó fejezetét a Tiszatáj Online teljes terjedelmében, részletekben leközi.

³ Ltsz.: 754–812. /1942.

⁴ Szelesi Zoltán, Adatok Szeged 19. századi képzőművészetéhez. In.: A Móra Ferenc Múzeum évkönyve, 1957, (Szeged, 1957) 18.

⁵ Lyka Károly: A víziók festője (Kacziány Ödön). 1933., 2–3. sz., 23–24. p.

dércnyomás ült az emberek gondolatán. Panasz, siránkozás, a jövőtöli félelem hallatszott mindenfelé.” Írja visszaemlékezéseiben.

A város vezetői, Tisza Lajos királybiztos, valamint a királybizottság műszaki osztályának élén álló Lechner Lajos⁶ és barátai minden délután összegyűltek az Oroszlán Kávéházban, hogy rekonstrukciós terveiket megvitassák,⁷ Munkájukba az idegen, érzékeny lelkű értelmiségit is hamar bevonták, és már 1881 januárjában jótékony célt szolgáló előadás terve merült fel, melynek lebonyolításával őt bízták meg. Lechner koncepciója alapján élőképek megvalósításába fogtak oly módon, hogy a város szépségeit és Barabás Miklós életképét, A menyaszszony érkezését albumszerűen koreografált élőképekben mutatták be. A bemutatóhoz szükséges díszleteket Kacziány Ödön festette meg, valamint korában egyedülálló módon, egy bádog műhelyében két méter széles reflektort készített gázlángokkal, melynek fényében az általa beállított alakok a korabeli feljegyzések szerint rendkívüli módon hatottak. Az akkori sajtó véleménye szerint az élőkép rendkívüli horderővel bírt. A színpadvilágítás az előadás alatt végig tökéletesen stabilnak, a kosztümök pedig olyan valódinak tűntek, akár nappali fényben. Kacziány színházi működése, fénytechnikai újításai éppen úgy a fényt helyezik látványterveinek középpontjába, akár csak festményei esetében. A fény a szellem kifejeződése is, a mindent megvilágító értelem fényéé, mely mint a „világ világossága” testesül meg egyházi megrendelésre készített képein. Az árvíz romba döntötte a szegedi evangélikus templomot, ennek helyén 1880-ban új, neoromán stílusú épületet emeltek. A lelkész megbízásából a következő évben Kacziány elkészítette megrendítő oltárképét, Krisztus az olajfák hegyén címmel. Ezen Krisztus, mint akinek teste a fényből született, sugárzóan világító fénycsóvában térdepel, de a testét övező világosságon kívül minden csupa sötétség.⁸ Éppen, mint a modern színpadi világításnál, éppen csak az látszik, ami lényeges és a legfontosabb; a szereplő. Az „ajándék árban” festett kép Krisztusa nagyon hasonló Munkácsy ugyanezen évben festett Krisztus Pilátus előtt című művének Krisztusához. Annak hátrasimított haja, feldúlt, mégis sima arcvonásai, és a hófehér bőr alól sugárzó túlvilági fény arról tanúskodik, hogy Kacziány már ismerte, és sajátos hitéhez legmegfelelőbbnek tartotta a kortárs remekművet. A közismerten spiritiszta festő erkölcsi tanait a kereszténységre alapozta, Jézus Krisztust és az evangéliumot hitte, hozzátéve, hogy ami tévedés van benne, az mind emberi származású. Úgy vélte, a tanítást, amelyet Mózes kezdett, Jézus folytatta és a spiritizmus fogja befejezni, egy új, szellemibb korszakba vezetve az embert.⁹

Habitusa, jelleme alkalmassá tette arra, hogy "megnemértettsége" mosolytalan karakterré formálja a szegedi társaságban, különösen, ha "divatos" művészekkel hozta össze a sors.

Legjobb barátja a Szegedi Napló munkatársa, az akkor már ismert költő, Mikszáth Kálmán „utódja”, Pósa Lajos volt. A szintén érzékeny Pósa, aki ekkoriban kezdte írni első gyermekverseit, igazi szellemi társa lett, és a két, anyagi nehézségekkel küzdő művész kölcsönösen inspirálta, bátorította egymást kávéházi beszélgetései során. A Napló törzsasztala a Hun-

⁶ Az Andrássy út építtetője, Lechner Ödön bátyja.

⁷ Az Oroszlán híres korabeli kávéház volt, az épület ma is áll a *Klauzál tér 4.* szám alatt. Részletes történetét lásd: Péter László: Tömörkény szülei. EPA.OSZK pdf

⁸ Kacziány ecsetkezeléséről lásd: Nyugat, 1911 15. szám

⁹ A Magyar Spiritiszta Egylet 1871-ben alakult, s működésének első korszaka Grünhut Adolf (†1906) nevéhez fűződik. Ekkoriban alakult meg a Szellembúvárok Pesti Egylete s indult újságja, az Égi Világosság.

gáriában volt, ahol minden vasárnap együtt ebédeltek a lap szerzői, Kacziány visszaemlékezéseiből pedig kiderül az is, hogy Mikszáth ezeken a Hungária-beli vasárnapokon írta híres, később könyv alakban is megjelenő tárcáit. Maga Kacziány is tehetséges író volt, több cikke jelent meg a Szegedi Naplóban, de pesti lapokba is rendszeresen küldött frásokat.

A kultúr tanácsos megbízásából szegedi tartózkodásának első évében megfestette az idős Tóth János piarista tanár arcképét a város részére. A profilportré azonban nagy felháborodást váltott ki, ugyanis a frontális beállításhoz szokott városatyák kifogásolták, hogy a festő csupán egy szemet festett az aggastyánnak. Nehezen birkózott meg az alacsony ízlésű és műértelmű közönség számára festett női és férfi portrékkal is, ám megélhetését ezekben az első szegedi években csak ezekből a bér munkákból tudta fenntartani. A kényszerű kompromisszumok ellenére ezek a képei is őrzik azt a mélytűzű, szellemtől áthatott festésmódot, mint oltárképének Krisztusa. Egy Kacziány kép tulajdonosa elmesélte, milyen megrendítő élmény pipázó dédapja képét látnia a falon; „mintha az elmúlt évszázad ködén, és a pipafüstön keresztül nézne rám, a szemei pedig öröktől ismerősek, mintha az én szemeim lennének.” Ezek a tiszta tekintetű, humánus portrék, ezek a rendkívül szűk térbe szorított élettörténetek, mind úgy lobognak, mint a pászortüzes képek máglyái, mintha nem húnyhatna ki belőlük az élet.

A tűz 1885-ben ismét bélyeget nyomott Kacziány művészetére. A szegedi Színházban egy áprilisi délutánon tűz ütött ki, és porig égette az épületet. A festő érzékletesen leírja az ötvenhatvan méter magasan lobogó, izzó lángtengert, mely a fehértől a sötétvörösre, mindenféle színben játszott. „Mint pokoli manók táncoltak a lángnyelvek sziporkázva, pattogva égett a gazdag anyag. Még a késő esti órákban is, mint izzó kráterből tört ki a féktelen elem...” Megemlíti, amint a színtársulat tagjai, kiknek esedékes fizetését másnap kellett volna kapni, milyen némán, kétségbeesetten álldogáltak a tűz körül, „milyen meghatóan búcsúzott az oszló színtársulat a leégett színháztól.” Ez a jelenet, az égig csapó lángnyelvek körül álldogáló emberek, élete végéig festészetének visszatérő témájává vált.

A leégett színházat a színügyi bizottság felépíteni javasolta. Ekkor váratlanul tudomást szereztek róla a szegediek, hogy lehetőség van a tűz martalékká váló bécsi Stadtheater sértetlenül megmaradt díszleteinek kedvező áron való megvételére. Kacziány Ödön a városi főmérnökkel Bécsbe utazott, és nyélbe ütötte az üzletet. Függyönyök, körfüggyönyök, szufiták, takarólábak és 513 különféle díszletelem kerül így a szegedi Városi Színház tulajdonába, melynek apropóján Kacziányt állandó díszletfestőnek szerződtették. A festő a reáliskola dísztermében hamarosan 9 méter magas, 12 méter széles magyaros díszleteket festett az újonnan átadott színház számára.¹⁰ A díszletek művészi kivitelű munkájáról elismeréssel szóltak a napilapok, szeptember utolsó hetében pedig soha nem látott ostrom alá vették a szegediek a színház jegypénztárát. A díszletfestés mellett rajztanári állását sem hanyagolta el. Olyan tanítványokat nevelt, mint Tóth Molnár Ferenc, Zombory Lajos, Endre Béla, és Polczner Jenő.

1891 októberében Munkácsy két napot töltött városunkban, mely után ihletadó benyomásokkal tért vissza Franciaországba, hogy megfesse Honfoglalás című képét. Művéhez szegedi tapasztalatai és az itteni paraszttípusokról készített fényképeken kívül felhasználta azokat a rajzokat is, melyeket Kacziány Ödön készített neki, a helyi múzeumban lévő honfoglaláskori sírleletekről és néhány bennszülött alsóvárosi földműves emberről. Ugyanebben az évben egy érdekes kiállítást is szervezett a helyi műgyűjtő-családok képeiből.

¹⁰ Szegedi állami főreáliskola értesítvénye az 1894–95-ik tanévről. Szeged, 1895. 149.;

Jókai e kiállításon az alábbi beszédet mondta¹¹: „Tisztelt Hölgyeim és Uraim! A Szegedi Nőiparegylet megbízott azzal, hogy a Nőipar javára rendezett képtárlatot nyissam meg. Azt hiszem, hogy nem a véletlen találkozása ez a momentum, hogy a művészet nyújt testvérkezet az iparnak. Más nemzeteknél is, ahol a művészet és az ipar kifejlődött, együtt működik a festő paléta, a szövőszék és a gyalupad. Nálunk magyaroknál még inkább tanácsolva van az együttműködés, ahol hazai ipart csak a nemzeti felfogás, az eredeti motívumok felhasználása fogja képessé tenni az idegennel. Ezért üdvözlöm ez alkalomból a jelen kiállításon résztvevő művészeket és műpártolókat, ezen kiállítást rendező Kacziány Ödönt, a Nőegyletet és különösen a közönséget, melynek pártolása vezetni sikerre és juttatja kívánt célhoz annak kítőnőit. Az ég áldása kísérje együttes törekvésöket.”

Ekkoriban a Szegeden lakó Gárdonyi Gézával is megismerkedett, az író nagy hatást gyakorolt rá, barátok lettek. A baráti beszélgetések meglehették, és elkezdte festeni Eger vár ostroma című képét, melyhez képes levelezőlapokat, régi várfalakat ábrázoló képeslapokat kap az időközben Aradra költözött írótól.¹²

A csatajelenet mellet még ebben az évben három nagyobb kompozíciót is festett: Krisztus sírbatételét, Júdást a keresztek előtt, valamint a *Vita longa ars brevis* címűt.

Kacziány e termékeny időszak után két évvel (1893) már nem volt Szegeden, visszatért a fővárosba, hogy belekezdjen a Keleti pályaudvar Than Mór és Lotz Károly által festett freskóinak renoválásába, tisztításába. A munkát olyfokú szakértelemmel végezte el, hogy 1902-ben Láng Lajos kereskedelmi miniszter felkérte, térjen vissza Szegedre, és a frissen felújított vasútállomás épületébe készítsen freskó díszítést.¹³ A festő a freskókon kívül egy 250 cm átmérőjű vászonra festett olajképet is készített műtermében, melyet az első osztályú váróterem éttermében erősítettek fel. Az étteremhez megfelelő témát, egy mitológiai jelenetet, Bacchus ünnepséget festett. A félmeztelenül táncoló papnő körül zenészek, ivó és táncoló attikaiak ünnepelnek Dionüszosz tiszteletére. A téma megjelenítése nem egyedülálló a korban: Vastag György Bacchus ciklussal díszítette az Operaház falait, 1881-ben Benczúr is készített egy bacchánstőket ábrázoló művet, és Színeyi kavargó bacchanáliája is ebbe a típusba tartozik. A nőalakok megformálásán érződik Lotz Károly Vigadó étterembeli freskóinak hatása, melyről Kacziány megjegyezte, hogy életében az első freskó volt, melyet közelről látott. Az első osztály várótermét a Keleti pályaudvaréhoz hasonlóan a vasút allegóriája díszítette. Leírásokban fennmaradt, hogy a vasút mitológiai alakok formájában volt megjelenítve gomolygó füstfelhő, tűznyalábok között, valamint a Tűz és a Víz allegóriái vasúti kézikocsin robogva, nyomukban bőségszaru hevert, a kereskedelmet jelképező alakkal, Mercuriussal. A másodosztály várótermében, gyermekfrízek és fesztonok között a bányászat, a kereskedelem, a művészet és a földművelés allegóriái állottak. Kacziány tehát egy ciklust festett az állomás részére, melyből azonban mára csupán a Bacchus ünnepség maradt fenn. A korabeli sajtó azonban tudatja, hogy a képek ünnepélyes átadása után a festőt úgy köszöntötték fel, mint „ragyogó színezetű, életteljes művek alkotóját.”

Az állomás díszítését követően 1904-ben még rövid ideig a vásárhelyi művészek között tartózkodott, majd többé nem tért vissza Szegedre.

¹¹ Szegedi Napló 1891. 93. sz.

¹² Török jelmezeket a Nemzeti Színháztól kapott kölcsön, míg megfestette képét. Csak az 1912–13-as őszi/téli tárlaton állították ki.

¹³ Tóth Attila: Szeged szobrászati alkotásai és murális alkotásai. 340.

Halálát követően tíz évvel, 1940 tavaszán a Kacziány-család több mint ötven képét (köztük a művész festővé lett leányának, Adrienne-nek a portróját) a helyi közgyűjteménynek adományozta. Ezek többnyire a szegedi kötődésű alkotások. A „Boszorkánysziget a Tiszánál”, „A szegedi vár 1823-ban”, „Az épülő Szeged”, „Hídépítés a Tiszán” mind a Móra Múzeumban őrzött különleges érzékenyséű festmények.

Életművét, spiritiszta szemléletét sírverse híven tükrözi:

*„A létnek végét nem jelenti
E röggel takart sír gödör,
Az élet álma elszakadt bár
Ott túlhan van az ébredés!”*

KACZIÁNY ÖDÖN: VÁRAKOZÓ HALÁL